

O Lwowie inaczej –
refleksje wokół pracy
Zoriany Czajkowskiej
Literackie topografie Lwowa.
Szkice komparatystyczne,
Wydawnictwo Uniwersytetu
Śląskiego, Katowice 2021, ss. 268

Rafał Michliński

WYDZIAŁ IDENTYFIKACJI
INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ W WARSZAWIE
ORCID: 0000-0002-6389-2371

ABSTRACT

On Lviv in a different way – reflections on Zoriana Czajkowska's work, *Literackie topografie Lwowa. Szkice komparatystyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2021, pp. 268 The history of Lviv, especially in the twentieth century, has caused Poles, Ukrainians, and also Russians to speak of the city as "theirs". The national changes that occurred in Lviv as a result of World War II: the forced exodus of Poles (and the perpetuation of the myth of the city as Semper Fidelis), the Sovietisation of the city, and the subsequent incorporation of the city into the independent Ukrainian state, were all reflected in the work of writers of all three nationalities. The purpose of this article is to discuss Zoriana Tchaikowska's work *Literary Topographies of Lviv. Comparative sketches*.

KEY WORDS: Lviv, literature, literary topography

SŁOWA KLUCZOWE: Lwów, literatura, literackie topografie

W polskiej literaturze Lwów i jego dzieje zajmują poczytne miejsce – na temat miasta i jego historii, zwłaszcza dotyczącej okresu II Rzeczypospolitej, powstało wiele prac. Zapoczątkowana po przemianach 1989 r. tendencja wydawania kolejnych książek związanych ze Lwowem nie gaśnie, z każdym rokiem przybywają nowe publikacje¹. Wiele spośród nich stanowi dziś kanon literatury, a także obowiązkowe pozycje dla historyków². Obejmujące szeroki zakres zagadnień prace bez wątpienia przywracają kawałek po kawałku obraz utraconego miasta *Semper Fidelis*. Warto przy tym zaznaczyć, że wciąż istnieją obszary wymagające dalszych badań i analiz.

Szczególnie dotyczy to okresu po 1944 r., czyli schyłku polskiego Lwowa i losów Polaków pozostałych w mieście pod rządami Sowieców³. Książka Zoriany Czajkowskiej wpisuje się w powyższą tendencję, choć nie jest w moim odczuciu tego klasycznym przykładem. Jest bowiem poświęcona percepcji miasta przez jego mieszkańców, utrwalonej w literaturze polskiej, ukraińskiej i rosyjskiej.

Praca składa się z czterech części: wprowadzenia oraz odrębnych analiz tekstów autorów polskich, ukraińskich i rosyjskich. Klamrą spinającą szkice jest posłowie zatytułowane *Zamknięcie* oraz noty biograficzne pisarzy.

Pierwszy szkic – *Literackie oblicza Lwowa na przestrzeni wieków* – stanowi wprowadzenie do pozostałych części pracy. Autorka omawia występowanie Lwowa

1 W.M. Kolasa, *Lwów i Kresy Południowo-Wschodnie. Bibliografia druków zwartych wydanych w Polsce w latach 1979–2001* [w:] *Kraków–Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 6, cz. 2, J. Jarowiecki (red.), Kraków 2003, s. 303–304.

2 Rosnąca stale liczba publikacji na temat Lwowa nie zawsze jednak przekłada się na ich jakość.

3 Zob. szerzej: D. Markowski, *Anatomia strachu. Sowietyzacja obwodu lwowskiego 1944–1953. Studium zmian polityczno-gospodarczych*, Warszawa 2018, s. 474–489; P. Olechowski, *Życie profesora Juliusza Makarewicza w powojennym Lwowie (1945–1955)*, „Rocznik Kresowy”, 6/8 (2020), z. 2, s. 79–216.

w wybranych tekstach literackich polskich, ukraińskich i rosyjskich w ciągu wieków, prezentując w zarysie utwory poświęcone Lwowowi XVI–XVIII w., okresu panowania Habsburgów, walk polsko-ukraińskich o Lwów i Galicję Wschodnią z lat 1918–1919, międzywojnia, epoki Polski Ludowej i Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej oraz literaturę współczesną. Jak zaznaczyła Zoriana Czajkowska, zostały przywołane utwory, które – w jej opinii – najpełniej odzwierciedlają obraz miasta w poszczególnych okresach historycznych.

„*Lwów polski*” – *wspomnienia i miejsca pamięci* to rozdział poświęcony percepcji Lwowa przez Józefa Wittlina, Stanisława Lema i Adama Zagajewskiego. Refleksją nad *Moim Lwowem* Wittlina autorka rozpoczyna swoją „podróż” po wspomnieniach i postrzeganiu miasta przez polskich autorów. Obcowanie ze światem, który istnieje tylko we wspomnieniach, utrwalony na papierze – bezpretensjonalnie przedstawiany przez emigranta Wittlina – zmusza do refleksji. Pisarz, jak wykazuje Zoriana Czajkowska, nie zaprzecza i nie przeciwstawia się istnieniu wielokulturowych komponentów w mieście⁴. Wspólną cechą wszystkich trzech omawianych polskich twórców jest obraz na zawsze utraconego miasta, które wspominają z utęsknieniem. Każdy z nich widzi je jednak inaczej. Wittlin i Lem wracają do wielokulturowego międzywojennego polskiego Lwowa – miasta ich dzieciństwa i młodości, najwspanialszego okresu ich życia. Wypierają przy tym wszystko, co złe, przekazując zniekształcony obraz idylli, sielankowego miejsca pozbawionego codziennych problemów i trosk (także narodowościowych). Wittlin – w odróżnieniu od Lema – idealizuje Lwów i przedstawia miasto, w którym w harmonii współistniały różne kultury, narody i religie. Lem, ukazując wyłącznie świat dziecka i odrzucając zarazem nabytą później wiedzę o świecie, w pewnym sensie ucieka przed trudną historią, wypiera późniejszą traumę. Choć wracał do Lwowa we wspomnieniach, to nigdy tam już nie pojechał, nie chcąc zderzyć się z rzeczywistością utraconego miasta,

miejsca dziecięcej radości. Urodzony we Lwowie Zagajewski przyswaja i pielęgnuje *de facto* pamięć swoich bliskich, relacje i wspomnienia, które przetrwały w pamięci rodziny. Lwów jest dla niego czymś niedoścignionym, znanym z opowieści bliskich rajem utraconym.

W trzecim szkicu – *Leopolis multiplex czy stolica „ukraińskiego Piemontu”?* – został przeanalizowany obraz Lwowa zawarty w utworach dwóch ukraińskich pisarzy emigracyjnych Bohdana Nyżankiwskiego i Zenona Tarnawskiego, a także w tekstach Jurija Andruchowycza. Autorzy przedstawiali Lwów w granicach „swojej” ukraińskiej przestrzeni, małej ojczyzny, przede wszystkim jako stolicę „ukraińskiego Piemontu” – społeczne i kulturalne centrum Ukrainy. Odwoływali się przy tym do mitu założycielskiego Lwowa (postaci księcia Daniela Halickiego) oraz do tradycji austro-węgierskiej i Lwowa habsburskiego, w którym lokalność – czyli przynależność do galicyjskiej kultury – miała kluczowe znaczenie. Istotne miejsce w ich narracji stanowią odniesienia do działających tam ukraińskich instytucji kultury i oświaty skupiających żywość ukraiński. Zarówno Nyżankiwski, jak i Tarnawski przedstawiają Lwów przede wszystkim jako miasto ukraińskie, kolebkę ukraińskiej kultury. Dla Andruchowycza ważna jest nie tylko ukraińskość, ale przede wszystkim galicyjskość i europejskość Lwowa. Obraz miasta kreślony przez wszystkich trzech omawianych twórców stoi w opozycji do pisarzy polskich – na pierwszym miejscu podkreślana jest ukraińskość Lwowa, a dopiero później zauważalne są elementy wielokulturowości, europejskości.

Czwarty szkic – *Lwów wschodnioeuropejski. „Nasze” – „obce” miasto* – poświęcony jest rosyjskojęzycznemu obrazowi Lwowa. Przeanalizowane zostały w nim utwory Igora Klecha, Jekateriny Korotkowej, Grigorija Komskiego i Walerija Sierdiuczenki. Rosjanie – obywatele Związku Sowieckiego – prezentują wspomnienia miasta, w którym spędzili swoje młodzińcze lata. Charakterystyczną cechą ich twórczości jest tęsknota i nostalgia za minionymi czasami – okresem sowieckim. Innym wspólnym

motywem jest element odrzucenia, rosyjscy pisarze czuli się bowiem we Lwowie obco jako niechciani przybysze. Zauważalna jest manifestacja, prawo do czucia się swoimi, tutejszymi. Twórczość rosyjskich pisarzy odzwierciedla procesy społeczne zachodzące we Lwowie po zakończeniu II wojny światowej, gdy po przymusowym opuszczeniu przez Polaków napływową ludność miasta stanowili Rosjanie.

Literackie topografie Lwowa nie są pracą łatwą w odbiorze. W moim przekonaniu publikacja nie jest kierowana do czytelników, którzy znają Lwów tylko z kart książek i albumów, ale przede wszystkim do osób, które odwiedzają miasto – jego bywalców. Wybrani przez autorkę twórcy przywołują bowiem w swoich utworach konkretne, istniejące miejsca. Nadaje to książce Zoriana Czajkowskiej charakter pewnej ekskluzywności – skłania do refleksji na podstawie własnych przeżyć i doświadczenia miasta przez czytelnika.

Polemika z wyborem tekstów do antologii i ich literacką analizą zdaje się właściwie bezzasadna, warto jednak wskazać brak dzieł literackich żydowskich i ormiańskich twórców związanych ze Lwowem. Ma to szczególne znaczenie, gdyż to właśnie Żydzi i Ormianie (choć *de facto* zasymilowani z Polakami) współtworzyli niepowtarzalną mozaikę lwowskiej społeczności. Zaprezentowany przez autorkę obraz miasta widziany oczyma polskich, ukraińskich i rosyjskich twórców jest w wielu miejscach do siebie podobny, a zarazem wyjątkowy, wynikający z uwarunkowań historycznych i doświadczeń każdej nacji. Autorka odtwarza proces powstawania lwowskiego mitu u Polaków, Ukraińców i Rosjan, przez co pozwala lepiej zrozumieć wzajemne relacje i sposoby postrzegania miasta. Pogłębiona znajomość historii Lwowa i stosunków narodowościowych, zwłaszcza XX-wiecznych, jest kluczowa dla odbioru i zrozumienia książki.

Lwowianin Adam Bajcar napisał: „Życie pośród ludzi różnych nacji, wyznań i obyczajów było dla nas zjawiskiem normalnym. Polskie oblicze miasta i naszego

przedmieścia przybierało inny charakter w zetknięciu z codziennością”⁵. Praca Zoriany Czajkowskiej – prezentacja postrzegania lwowskiej codzienności przez różne narody – zasługuje na uwagę, stanowi bowiem wartościową analizę wybranej twórczości i refleksji na temat Lwowa – wielokulturowego miasta legendy.

5 A. Bajcar, *Mój Lwów* [w:] *Europa nieprowincjonalna. Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Łotwa, Ukraina, wschodnie pogranicze III Rzeczypospolitej Polskiej) w latach 1772–1999*, K. Jasiowicz (red.), Warszawa 1999, s. 346.

BIBLIOGRAFIA

- Bajcar A., *Mój Lwów* [w:] *Europa nieprowincjonalna. Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Łotwa, Ukraina, wschodnie pogranicze III Rzeczypospolitej Polskiej) w latach 1772–1999*, K. Jasiewicz (red.), Warszawa 1999, s. 345–362.
- Czajkowska Z., *Literackie topografie Lwowa. Szkice komparatystyczne*, Katowice 2021.
- Kolasa W.M., *Lwów i Kresy Południowo-Wschodnie. Bibliografia druków zwartych wydanych w Polsce w latach 1979–2001* [w:] *Kraków–Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 6, cz. 2, J. Jarowiecki (red.), Kraków 2003, s. 303–349.
- Markowski D., *Anatomia strachu. Sowietyzacja obwodu lwowskiego 1944–1953. Studium zmian polityczno-gospodarczych*, Warszawa 2018, s. 474–489.
- Olechowski P., *Życie profesora Juliusza Makarewicza w powojennym Lwowie (1945–1955)*, „Rocznik Kresowy”, 6/8 (2020), z. 2, s. 179–216.
-